

Tisuću i pol godina od pada Zapadnorimskog carstva

Darko Novaković

Sudbina je svih doista velikih država u povijesti da je njihov rast manje primjetan od njihova pada. Rimljanima je trebalo preko pola tisućljeća da od političkih i vojnih autsajdera postanu gospodarima Sredozemlja i izgrade najmoćniju i najstabilniju državnu organizaciju u antici. A svega je stoljeće i pol vojne, administrativne, kulturne i moralne agonije bilo dovoljno da se pred naletima barbara sve to jednom zauvijek sruši.

Godina pada Zapadnorimskog carstva jedan je od onih datuma rimske povijesti koji imaju veću emocionalnu nego znanstvenu važnost. Tko može točno reći kad je Carstvo doista propalo? 410. kad je Alarih sa svojim Vizigotima opljačkao Rim? Ili za Teodozija, kad je podjela Carstva na dva dijela i službeno ozakonjena? Još prije, 11. svibnja 330. kad je Konstantin svečano proglasio negdašnji Bizantij novom prijestolnicom Imperije? Komadanjem vlasti pod Dioklecijanom? Može li jedan jedini vojni poraz, ni najgori ni najveći koji je Rim na svojem zalazu doživio, opravdati ovako zvučan naziv?

Odgovora na pitanje kad je zapravo palo Zapadnorimsko carstvo imao onoliko koliko i ljudi koji se bave rimskom poviješću. Iza svakoga ozbiljnijeg odgovora stoji detaljno obrazložena analiza uzroka koji su do toga doveli. Odviše smo svi zajedno racionalistički orijentirani a da bismo mogli zaboraviti na pitanje što je bilo to priton kinčan ovakva povijesnoga događaja. Ali ma čega se pri tom objašnjenju uhvatili i ma kako se dosljedno držali znanstvene distancije kad je riječ o političkim stavovima i postupcima ljudi *quorum causas procul habemus*, jedva da možemo prikriti neku vrstu neobjašnjive i, dakako, besmislene sentimentalnosti. Sad kad je povijest hegelovski okrutno presudila i kad je uzaludno žaliti jer se dogodilo upravo ono što se moralo dogoditi, osjećamo neku iracionalnu sklonost prema pobijeđenome, s prezirom govorimo o barbarskim hordama i grozimo se razdoblja što slijedi - onoga razdoblja koje Englezi sa svojim poznatim smislom za praktične povijesne podjele zovu Dark Ages.

Nismo u tom raspoloženju osamljeni. Slično su osjećali - i pisali - i takvi znalci kao što su Gibbon, Montesquieu ili Toynbee. Povijest je, kažu, povijest velikih. Ti isti Rimljani presudili su u tijeku svoje doista dugotrajne povijesti mnogim narodima. Neki su jednostavno prestali postojati, drugi su asimilirani i zaboravili na svoje podrijetlo, treći su stoljećima bezobzirno

tlačeni - ekonomski, politički, vojno. Ali sva maleficia Romana nisu dovoljna da prestanemo žaliti za gradom koji je, primjerice, vidio ljude poput dvojice Katona, starijega koji je bio i ostao primjerom praktične rimske vrline (i tvrdoglavosti), i mlađega, koji je, kako reče Lukan, pristao uz pobijeđene Pompejevce iako su uz pobjednika Cezara bili i sami bogovi; da prestanemo razmišljati kako su izgledale ulice kojim je nekada prolazio Vergilije kujući svoje otegnute, olovno teške stihove (Infandum, regina, iubes renovare dolorem...); da ne zažalimo za ljudima koji su tako čudesno poznavali psihologiju vlasti te su trijumfatoru, u trenutku najvećega slavlja što ga je smrtni Rimljanin mogao doživjeti, dok mu u bakanalskoj atmosferi sveopće opijenosti puk i vojnici urlaju u pozdrav, kao pratnju dodijelili roba koji mu kao Mefisto šapće u uho: Memento te hominem esse... Ne zaboravi da si čovjek! Još uvijek samo čovjek!

Rim je dakle propao. Kao što bi rekli sami Rimljani, čudnovato skloni morbidnim vicevima: abiit ad plures. Poput Troje, poput Kartage, poput Korinta, Jeruzalema i nebrojeno mnogo drugih velikih i malih gradova, i Rim je konačno pao. Još šezdeset godina ranije pjevao je Rutilije Namacijan najzanosnije, ako ne i najbolje stihove što je ikada jedan pjesnik u divljenju izrekao jednom gradu:

Crebra relinquendis infigimus oscula portis
inviti superant limina sacra pedes.
Oramus veniam lacrimis et laude litamus,
in quantum fletus currere verba sinit:
"Exaudi, regina tui pulcherrima mundi,
inter sidereos Roma recepta polos,
exaudi, genetrix hominum genetrixque deorum,
non procul a caelo per tua templa sumus:
Te canimus semperque, dum sinent fata, canemus:
sospes nemo potest immemor esse tui.
.....
Fecisti patriam diversis gentibus unam:
Profuit iniustis te dominante capi.
Dumque offers victis proprii consortia iuris,
urbem fecisti quod prius orbis erat.

Opet i opet utiskujem cjelove na vrata grada. Moram ih ostaviti.
Preko volje prelaze noge preko svetih pragova.
U suzama molim oprostaj zbog odlaska i za pomirenje prinosim
pjesmu pohvalnicu,
koliko uopće plač dozvoljava riječima da teku:
"Počuj, najljepša kraljice svijeta kojim sama vladaš,
Rime, znanče zvjezdanoga neba,
počuj, majko ljudi, majko bogova,
(kad smo u tvojim hramovima nebo nam nije daleko):
O tebi pjevam i uvijek ću, dok mi sudbina dozvoljava, pjevati
Nitko ne može biti sretan ako zaboravlja na tebe!"
.....
Različitim si plemenima pribavio jednu domovinu.
Biti zarobljen pod tvojom vlašću značilo je korist za one
koji su živjeli u bezakonju.
I dajući pobijeđenima jednak dio prava kao i sebi,
pretvorio si ono što prije bijaše svijet u jedan grad!

No ne zaboravimo jedno: Rutilije Namacijan bio je rođen u Toulouseu, a ne Rimu!

Da, ali za njega je Rim bio axis mundi, nije mu ni na um padalo da je bilo ili da može biti gradova koji bi po ljepoti bili jednaki Rimu. Reći će netko: tipičan provincijalac kojega je fascinirala blještava metropola.

Ima u tome istine. Ali sasvim tako neće biti. Bio je civis Romanus, ma koliko taj naziv u to vrijeme isprazno, administrativno-pravno zvučao. Bio je isto što i onaj mladić kojega spominje Ciceron u drugome govoru protiv Verea, koji, kad su ga Mesanjanji bičevali, nije izustio ni riječi nego je s nadljuskom mržnjom odgovarao: "Civis Romanus sum!" Ali za razliku od Namacijanova vremena, iza toga mladića stajala je najveća vojnička sila Sredozemlja spremna da vodi ratove i zbog tako iracionalnih razloga kao što je čast nekoga anonimna podanika. Sada, na početku petoga stoljeća, civis Romanus mogao je smatrati izuzetnom osobnom srećom ako starom Via Aurelia živ stigne iz Rima u Pisu. Bila je doista potrebna izuzetna pjesnička imaginacija da se zaboravi ta ogavna svakodnevnica, taj taedium praesentium, pa da se napišu onakvi stihovi o majci ljudi i bogova, o kazni za one koji na nju ne brinu, o koristi koju donosi pokornost...

Dužnost je povjesničara da sine ira et studio odvagaju i prednosti i nedostatke (političke, privredne, kulturne) koji su nastali padom Rima. Ali mi drugi, smrtni svijet, kao što to često radimo u životu, i ovdje bezbrojnu kompleksnost razloga "za" i razloga "protiv" nemamo strpljenja odmršivati do kraja i pristajemo, ne misleći mnogo, uz jednu stranu. Kod nas to znači: za Rim i sve ono što ga je Rimom činilo; primjerice: za političku sigurnost njegovih građana u najvećem razdoblju njegove povijesti, za raskoš njegovih građevina i nepreglednost njegovih prometnica, za njegovu smirenu refleksiju o vlastitoj moći i njenoj ranjivosti koju nam pruža u Cicerona, Tacita, Amijana Marcelina. Sve je to, naravno, dozlaboga pojednostavljena slika jednoga značajnog povijesnog zbivanja. Ali u povijesti i inače, češće nego drugdje, robujemo privlačnim ali zato loše fundiranim generalizacijama. Mundus vult decipi. Ergo decipiatur!

Rim nam je (a to ne bismo smjeli zaboraviti niti onda kad bismo nekrolog jednom carstvu, za razliku od ovoga napisa, doista i htjeli napisati kao nekrolog, a ne kao panegirik), Rim nam je prenio gotovo sve što je bila Grčka i dodao mnogo toga što je bio on sam. Tek je uz njegovu pomoć dogotovljena slika antičke kulture, ona slika koja je zarobila duhove poput Dantea i Milтона, Rabelaisa i Goethea, Unamuna i Nietzschea. A kad je riječ o antici, ne smijemo zaboraviti, ne smijemo n i k a d a zaboraviti, riječi Burckhardtove:

"Wir werden das Altertum nie los, solange wir nicht wieder Barbaren werden."